

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ГРУПОВИХ ЗАНЯТЬ

Семинар №1. Предмет, об'єкт і методи політичної думки в Україні (2 год.)

1. Політична думка в Україні: предмет, об'єкт і методи.
2. Українська національна ідея: механізм формування, призначення, складові, національна ідеологія.

Література

1. Білоус О., Лиситцин Є., Молоствовцева В. Національна ідея і стратегія національної безпеки України // Віче. – 2001. – №9.
2. Копак Ф. Національна ідея у її втіленнях // Розбудова держави. – 1998. – №7.
3. Потульніцький В.А. Теорія Української політології: Курс лекцій. – К., 1993.
4. Телешук С. Проблема формування національної ідеї в контексті збереження унітарного державного устрою України // Людина і політика. – 2000. – №3.
5. Томенко М. Українська перспектива: історико-політологічні підстави сучасної стратегії. – К., 1995.
6. Українська ідея. Історичний нарис. – К., 1995.
7. Українська політологія: витоки та еволюція / Ред. Ф.М. Кирилюка. – К., 1995.

При дослідженні предмета і методу української політології як науки студентам слід виходити з констатації двох основних моментів: по-перше: політологія як наукова дисципліна визначилась у зарубіжній науці остаточно лише в післявоєнний період, а у вітчизняній ще тільки визначається; по-друге: українські вчені, які стояли біля джерел вітчизняної політології, у своїх працях широко використовували наукові здобутки не лише вітчизняних, а й західноєвропейських дослідників.

Предметом української політології є українська держава в широкому розумінні цього слова. Завданням цієї науки є вивчення різноманітних теорій української державності, дослідження історичних етапів її становлення, сучасності українського народу як окремої одиниці, визначення етнополітичних рис українського народу та ін.

Слід також відмітити, що теоретики української політичної науки, творчість яких складає її методологічну основу, були професійними іс-

ториками, юристами, соціологами. Відсутність української державності змушувала їх обґрунтовувати з історичної точки зору, на основі екскурсів в історію України, невід'ємність прав українського народу на свою державність і на цій основі виводити свої теоретичні та політичні концепції, що й визначило при дослідженні їхньої спадщини вибір терміну – політична наука.

При розгляді другого питання слід звернути увагу на те, що національна ідея – це форма раціонального осягання нацією своєї єдності, самодостатності, ідентичності і самосвідомості – корінних цінностей свого існування, цілей діяльності і розвитку.

Необхідно розкрити зміст української національної ідеї, механізм формування національної ідеї та її призначення, а також висвітлити проблему розробки національної ідеології як важливого компонента національної ідеї.

Питання для самоконтролю

1. Що варто розуміти під об'єктом і предметом української політичної думки?
2. Дайте визначення поняттю “національна ідея”.
3. Покажіть механізм та призначення української національної ідеї.
4. Чому, на ваш погляд, національну ідею справедливо називають “стратегічною метою національного прогресу”?
5. Виділити основні умови існування такого феномену, як національна ідея.

Семинар №2. Зародження і становлення політичної думки в період княжої доби (2 год.)

1. Становлення східнослов'янської державності. Політичний устрій Київської Русі.
2. Політичні ідеї мислителів княжої доби.
3. Проблеми взаємовідносин світської і церковної влади (митрополити Іларіон, К.Смолятич).
4. Проблема управління і влади (Ігумен Печерський).
5. Образ ідеального правителя (Володимир Мономах “Повчання дітям”).
6. Ідея єдності Русі, централізація державної влади (“Слово о полку Ігоревім”. XII ст.).

Література

1. Замалеев А.Ф., Зоц В.А. Мыслители Киевской Руси. – К., 1987.

2. Павленко Ю. Передісторія Русів у світовому контексті. – К., 1994.
3. Полянська-Василенко Н. Історія України. – К., 1991. – Т. 1.
4. Терещенко Ю. Україна і європейський світ. Нарис історії від утворення старокиївської держави до кінця XVII ст. – К., 1996.

При підготовці до семінару №2 слід звернути увагу на те, що розвиток політичної думки княжої доби характеризується такими ознаками: відсутністю цілісних політичних концепцій; нерозривним зв'язком з політичними концепціями Візантії; релігійним і етичним характером політичних поглядів.

Необхідно також ознайомитися з першоджерелами, визначити основні проблеми, які сформульовані у творах державних і церковних діячів, літописців. Стосовно цих проблем можна виділити дві концепції: “богоугодного” володаря (ігумен Феодосій), яка передбачала прима́т духовної влади над світською і необхідність захисту князем православної віри, та “князівського одновладдя” (митрополит Іларіон), що передбачала сильну монархічну владу і підпорядкування церкви державі.

Питання для самоконтролю

1. В яких творах викладені основні політичні ідеї княжої доби?
2. У чому відмінність між концепціями “богоугодного володаря” та “князівського одновладдя”?
3. Чим, за митрополитом Іларіоном, різняться між собою “закон” і “благодать”?
4. Яким, на думку Володимира Мономаха, має бути князь?
5. Порівняйте політичну думку княжої доби з політичною думкою Стародавнього Сходу й античності.

Семінар №3. Український гуманізм епохи Відродження XV-XVI ст. (2 год.)

1. Специфіка епохи Відродження на українських землях.
2. Політична спадщина Станіслава Оріховського.
  - 2.1. “Про природне право”.
  - 2.2. Політико-філософський трактат “Напучення польському королеві Сигізмунду Августу”.
  - 2.3. “Польські діалоги політичні”, 1563.

Література

1. Замалеев А.Ф. Отечественные мыслители позднего средневековья (XIV – I четв. XVII ст.). – К., 1990.

2. Нічик В.М. Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні. – К., 1990.
3. Огородник І.В., Огородник В.В. Історія філософської думки в Україні. Курс лекцій: Навч. посіб. – К., 1991.
4. Сас П.М. Проблема людини в творчості українського письменника XVI ст. С.Оріховського // Україна і Польща доби феодалізму. – К., 1991.
5. Сас П.М. Українсько-польський мислитель С.Оріховський: на шляху до історичного Нового часу // Укр. істор. журнал. – 1991. – №1.
6. Українські гуманісти епохи відродження. Антологія. – К., 1995. – Ч. I.

При розгляді першого питання дуже важливо звернути увагу на риси епохи Відродження (XIV-XVI ст.). Цей період в історії пробуджував кращі людські здібності, сприяв державотворенню, посилював інтерес до політики світоглядно-філософських проблем. Слід означити специфіку епохи Відродження на українських землях та ознайомитися з політичною спадщиною українських гуманістів.

Друге питання даної теми стосується творчості С.Оріховського. Необхідно охарактеризувати загальну структуру трактату “Напучення польському королеві Сигізмунду Августу”, зробити аналіз ідеальної держави С.Оріховського. (“Про природне право”, “Польські діалоги політичні”).

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає специфіка українського Відродження?
2. Назвіть найяскравіші постаті серед укр. гуманістів ренесансної доби. В чому історичне значення їх творчості?
3. Зробіть стислий аналіз основних ідей “Напучень...”.
4. Чому цей трактат С.Оріховського називається політико-філософським? Поясніть.
5. Які погляди С.Оріховського, на вашу думку, можна вважати передовими?

Семінар №4. Українські політичні та історичні концепції епохи реформації XVI-XVII ст. (2 год.)

1. Ідеї реформації в Україні та їх роль у розвитку політичної думки.
2. Українська політична думка в період від Люблінської унії до козацько-гетьманської держави (М.Смотрицький, І.Вишенський, Х.Філарет).

3. Розвиток політичної думки в Києво-Могилянській академії (І.Борецький, З.Копистянський, П.Могила).

Література

1. Замалеев А.Ф., Зоц В.А. Отечественные мыслители позднего средневековья. Конец XIV – I четверть XVII в. – К., 1990.
2. Климов В., Колодій А., Жуковский А. та ін. Феномен Петра Могили (Біографія. Діяльність. Позиція.) – К., 1996.
3. Куста З. Історії української політичної думки. – К., 1994.
4. Нічик В.М. Петро Могила в духовній історії України. – К., 1997.
5. Нічик В.М., Литвинов В.Д., Стратій Я.М. Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні (XVI – поч. XVII ст.).
6. Пашук А.І. Вишенський – мислитель і борець. – Л., 1990.
7. Попович М. Нарис історії української культури. – К., 1998.
8. Українські гуманістичні епохи Відродження. Антологія. – К., 1995. – Ч. 1-2.

При підготовці до семінару необхідно звернути увагу на поширення ідей Реформації в Україні. У цей період українська політична думка була, насамперед, представлена політичною літературою. В ній виділялися два напрямки: перший був орієнтований на унію православної та католицької церков (П.Скарга), другий – виступав з антиуніацькими ідеями й за реформу православної церкви (Х.Філарет).

Студенти повинні ознайомитися з такими першоджерелами: “Апокрисис” Х.Філарета, “Тренос” М.Смотрицького, “Послання” І.Вишенського, “Протестація” І.Борецького, “Поліподія” З.Копистянського.

Показати важливий внесок у розвиток політичної думки, який зробила Києво-Могилянська академія. Проаналізувати творчу спадщину П.Могили та його послідовників.

Питання для самоконтролю

1. Які напрямки можна виділити у політичній літературі?
2. За що П.Скарга критикував православну церкву?
3. У чому сутність ідеї І.Вишенського щодо соборності церкви?
4. Як розуміли полемісти ідею суспільного договору між монархом і народом?
5. Які ідеї прихильників православ'я збігалися з протестантизмом, а які були реакційними?
6. Який внесок у розвиток української політичної думки зробила Києво-Могилянська академія?

7. Яку роль у поширенні політичних знань відіграла Києво-Могилянська академія?

**Семинар №5. Політична думка в добу змагань XVII ст.
(2 год.)**

1. Політична доктрина гетьмана Б.Хмельницького.
2. Хмельниччина та її роль в утворенні української нації.
3. Ідея шляхетської української республіки у складі федеративної держави Речі Посполитої (І.Виговський).

Література

1. Горошко С.І. Лакований образ Богдана Хмельницького // Політологічні читання. – 1992. – №1.
2. Сисин Ф. Хмельниччина та її роль в утворенні модерної української нації // Укр. іст. журн. – 1995. – №4.
3. Смолій В.А., Степанков В.С. Богдан Хмельницький: соціально-політичний портрет. – К., 1995.
4. Смолій В.А., Степанков В.С. Українська державна ідея: проблеми формування, еволюції, реалізації. – К., 1998.
5. Степанков В.С. Богдан Хмельницький і проблеми державності України // Укр. іст. журн. – 1991. – №9, №11.
6. Феденко П. Триумф і катастрофа. Оцінка досягнень і поразки революції Богдана Хмельницького // Культура і життя. – 1990. – №8.
7. Шевченко Н.В. Політична спадщина Богдана Хмельницького в українській політичній думці XVII ст. // Хмельницький та його доба. Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 400-літтю великого гетьмана. – Київ; Черкаси, 1997.
8. Яковенко Н. Між правдою і славою (не зовсім ювілейні роздуми до ювілею Б.Хмельницького) // Сучасність. – 1995. – №12.

При підготовці до семінару слід звернути увагу, що Визвольна війна 1648-1654 рр. спричинила виникнення козацько-гетьманської держави. Це була спроба у нових історичних умовах відновити втрачену українську державність. Вона поєднала в собі традиціоналізм і новаторство. Основою традиціоналізму був суспільно-політичний устрій запорізьких козаків. Слід відмітити, що поряд із традиціоналізмом політичне життя потребувало нових форм організації влади, оскільки запорізькі порядки не можна було нав'язати всій Україні.

Семінар №6. Українська політична думка періоду занепаду козацько-гетьманської держави (к. XVI – 60-80-ті рр. XVII ст.) (2 год.)

1. Політичні орієнтації українського суспільства: егалітарна ідея (козацької демократичної республіки) та елітарна ідея (шляхетської республіки).
2. Конституція П.Орлика як втілення української державницької ідеї.
3. Політичні погляди С.Яворського, Ф.Прокоповича, М.Козачинського.
4. Духовно-моральний підхід до політики Г.Сковороди.

Література

1. Горобець В., Струкевич О. Українсько-російські політичні відносини XVII-XVIII ст.: тенденції, характер, етапи // Укр. істор. журн. – 1997. – №1.
2. Григорій Сковорода: дослідження, розвідки, матеріали. – К., 1992.
3. Зенон Когут. Російський централізм і українська автономія.
4. Кресіна І.О., Кресів О.В. Гетьман Пилип Орлик та його конституція. – К., 1993.
5. Кухма Б. З історії української політичної думки. – К.: Генеза, 1994.
6. Ліквідація гетьманщини 1760-1830. – К., 1996.
7. Нитик В. Феофан Прокопович. – М., 1997.
8. Пам'ятки суспільної думки України. XVII – перша половина XIX ст. – Дніпропетровськ, 1995.
9. Прокопович Ф. Філософські твори: В 3 т. – К., 1979.
10. Сас П. Військові канцеляристи в Україні XVII ст.: засади елітарної свідомості // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку. – Вип. 7. – К., 2000.
11. Сковорода Г. Твори: В 2 т. – К., 1994.
12. Слісаренко А., Томенко М. Історія української конституції. – К., 1993.
13. Смолій В.А., Степанков В.С. Українська державна ідея XVII-XVIII ст.: проблеми формування, еволюції, реалізації. – К., 1997.

Готуючись до семінару, слід звернути увагу на те, що відродження української державності при Б.Хмельницькому, розвиток гуманізму в Україні знайшли своє відображення і у піднесенні української політичної думки в XVII ст. Першим його виразом можна вважати “Конституцію прав і свободу Запорозького війська” (1710). У цьому до-

кументі були враховані політичні, соціальні-економічні, культурні традиції українства, вони поєднані з реаліями українського політичного життя початку XVIII ст. Конституція П.Орлика – один із перших політичних документів української демократії. Вона закріпила принцип козацького республіканізму. Слід відмітити, що хоча в цій Конституції були елементи розподілу влади на виконавчу, судову і представницьку, проте в силу збереження станового (козацького) принципу формування влади і відсутності ідеї громадянства вона не піднялася до рівня розвитку європейського конституціоналізму.

В руслі просвітницького напрямку проблеми політики розроблялись у працях Ф.Прокоповича, І.М.Казачинського, С.Яворського.

Ф.Прокопович – творець концепції держави просвіченого абсолютизму, сильної монархії, в якій духовна влада мала повністю підпорядкуватись світській. С.Яворський захищав військову ієрархію царської імперії, був прихильником зміцнення монархії. Разом з тим він пробував зберегти залишки автономії православної церкви, намагався раціоналізувати православ'я.

М.Козачинський розробляв проблеми природного права і військової політики.

Певний внесок у розвиток суспільно-політичної думки зробив Г.Сковорода своїм підходом до проблеми людини, її щастя і шляхів його досягнення. На відміну від пануючих тоді поглядів Г.Сковорода визначав природу, виходячи із суті людини. Для людини, а значить, в тому числі і політична, залежала, на думку Г.Сковороди, від відповідності її природним нахилам (сродність). Державний устрій, політичний лад залежать від того, наскільки суспільно-політичний стан членів суспільства відповідає їхній духовній природі. Суспільно-політичний ідеал Г.Сковороди – це держава, політичний лад якої спирався б на суспільний компроміс, це гармонійне суспільство.

Питання для самоконтролю

1. На які принципи опиралася Конституція П.Орлика?
2. Чи можна вважати, що основні положення Конституції П.Орлика є прогресивнішими, ніж положення Гадяцької угоди?
3. Чи можна вважати, що Конституція П.Орлика заклала принцип майбутнього європейського конституціоналізму?
4. У чому полягає суть концепції освіченого абсолютизму Ф.Прокоповича?
5. Чому Ф.Прокопович відстоював принцип російського монархізму, а не козацько-гетьманської автономії?

Семинар №7-8. Розвиток української політичної думки протягом XIX ст. (дореволюційний етап) (4 год.)

1. Історичні передумови появи українського державознавства.
2. Політологічні концепції українських учених дореволюційної доби.
  - 2.1. М.Костомаров та його суспільно-політичні погляди.
  - 2.2. Кирило-Мефодіївське товариство та його політична доктрина.
  - 2.3. В.Антонович та формування його політичного світогляду.
  - 2.4. М.Драгоманов та його місце у становленні і розвитку української політології як науки.

Література

1. Грінченко Б., Драгоманов М. Діалоги про українську національну справу. – К., 1994.
2. Драгоманов М. Вибране. – К., 1991.
3. Історія суспільної політичної думки України (друга половина XIX – початок XX ст.). Хрестоматія. – Дніпропетровськ, 1994.
4. Кирило-Мефодіївське товариство: В 3 т. – К., 1990.
5. Круглашов В. Європоцентризм Михайла Драгоманова // Політика і час. – 2001. – №11.
6. Кухта Б. З історії української політичної думки. – К., 1994.
7. Основи політичної науки: Курс лекцій. Ч.1: З історії політичної думки: від стародавності до наших днів // За ред. Б.Кухти. – Львів, 1996.
8. Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст.: Хрестоматія. – Львів, 1996.
9. Потульніцький В. Теорія української політології: Курс лекцій. – К., 1993.

Готуючись до семінару, студентам необхідно опрацювати першоджерела, а саме: М.Костомаров “Думки про федеративний принцип у старій Русі”, “Дві руські народності”.

Програмні документи Кирило-Мефодіївського товариства: “Устав”, “Закон божий” (Книга буття українського народу).

В.Антонович “Моя сповідь”.

М.Драгоманов “Старі хартії вольностей”, Проект “Вільної спілки”, “Чудацькі думки про українську справу”.

У політичній думці України XIX ст. майже безроздільно панував народницький напрям. Учені представники цього напрямку в своїх працях основну увагу приділяли аналізу подій, пов'язаних з життям трудових мас, в основному селянських, з особливим інтересом і симпатією

відображали народні хвилювання, бунти, повстання. Вважали народні маси рушійним чинником історії, а інтереси трудового народу критерієм історичної оцінки, вчені-народники разом з тим ігнорували питання державного будівництва українського народу, ототожнювали державні установи з визиском і насильством.

Джерелами національного відродження стали напівстихійні народницькі течії, політичні традиції, західноєвропейські філософські системи, романтизм.

Народницькі течії включали три напрямки: перший – українофільський, де домінував культурницький бік справи, другий напрям представляли ті, хто бачив можливість вирішення соціально-економічних проблем через Росію, третій – національного радикалізму.

Вершиною розвитку політичної думки першої половини XIX ст. стала політична доктрина Кирило-Мефодіївського товариства, творцем якої виступав М.Костомаров.

У становленні політичного і суспільного радикалізму помітна велика заслуга Т.Шевченка. Любов до України, антикріпацька спрямованість та концепція слов'янофільства були тим, що об'єднувало всіх членів товариства.

Визначне місце в історії політичної думки України другої половини XIX ст. посідає творчість М.Драгоманова, який продовжив традиції Кирило-Мефодіївського товариства. Суть його програми політичної боротьби для українства полягала у тому, щоб домагатися політичних реформ, демократизації в рамках Росії та Австро-Угорщини. Він вважав, що національні права можуть бути досягнуті на ґрунті політичних свобод: чим більше політичних свобод, тим більше національних прав.

Питання для самоконтролю

1. В чому суть народницького напрямку в політичній думці України?
2. Розкрити суть ідейно-політичних поглядів М.Костомарова.
3. Яким бачив М.Костомаров об'єднання словенських народів?
4. Окресліть основні ідеї програмних документів Кирило-Мефодіївського товариства.
5. Розкрити суть ідейно-політичних поглядів М.Драгоманова на проблеми влади, народу та автономно-федералістський устрій України.
6. Які погляди М.Драгоманова можна вважати виключно ліберальними, а які – соціалістичними?

Семинар №9. Розвиток суспільно-політичних ідей на західноукраїнських землях протягом XIX ст. (2 год.)

1. Національне відродження на Галичині. Діяльність М.Шашкевича, І.Вагилевича, Я. Головацького.
2. Політико-правові погляди О.Терлецького, Ю.Бачинського.
3. Еволюція суспільно-політичних поглядів І.Франка.

Література

1. Бегей І. Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник. – К., 2001.
2. Копиленко О.Л. Політико-правові ідеї Т.Шевченка та І.Франка в сучасній ідеологічній боротьбі. – К., 1990.
3. Кухта Б. З історії української політичної думки. – К., 1994.
4. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців. 1848-1914. – Львів, 1926.
5. Політологія. Кінець XIX – перша половина XIX ст. Хрестоматія. – Львів, 1996.

Перша половина XIX ст. – це початок національного суспільного культурного відродження в Галичині, де рушієм стали релігійні культурно-просвітницькі організації. Великий поштовх до відродження українства в Галичині дало видання українською мовою збірника “Русалка Дністрова”. Під впливом революції 1848 р. тут було вперше висунуто й політичну програму галицької української автономії.

Одним із представників революційно-демократичної течії у політичній думці був І. Франко. Серед проблем, які ним розглядалися, були аграрна проблема, загальні принципи розв’язання селянського питання, робітнича, національна проблема. І.Франко був соціалістом, але не виступав за диктатуру пролетаріату, акцентуючи увагу на загальнолюдських вартостях. Мислитель виступав за рівність усіх націй: вважав, що найкращим вирішенням національної проблеми було б утворення державних об’єднань змішаного (федеративно-конфедеративного) типу, що опиралися б на солідарність інтересів.

Завдання до семінару

1. Підготуйте коротке повідомлення про суспільно-політичну діяльність і творчість галицьких мислителів першої половини XIX ст.: Маркіана Шашкевича, Івана Вагилевича і Якова Головацького.

У чому погляди Остапа Терлецького були більш прогресивними порівняно з вищеназваними мислителями?

2. Обґрунтуйте з філософсько-правової і політологічної точок зору і доведіть на прикладах суспільно-політичного розвитку в сучасній Україні висловлену О.Герлецьким тезу про те, що навіть найкращі закони у разі політичного незабезпечення їхнього втілення у життя залишаються лише на папері.

3. Підготуйте і проведіть диспут на тему: “Соціалістичні, національно-патріотичні загальноцивілізаційні мотиви в публіцистичній, суспільно-політичній спадщині І.Франка”.

4. Що ви знаєте про політичний акт ліквідації у часи сталінізму Української Греко-Католицької Церкви? У чому полягали згубні наслідки цього акту? Покажіть на конкретних прикладах стан і тенденції сучасного відродження греко-католицької віри.

Семінари № 10-11. Українська політична думка доби національно-визвольних змагань перших десятиліть ХХ ст. та міжвоєнної доби (4 год.)

1. Основні напрямки розвитку української політичної думки міжвоєнної доби.
  - 1.1. Революційно-народницький (М.Грушевський, Р.Лашенко, С.Шелухін).
  - 1.2. Консервативний (В.Липинський, С.Тимошівський, В.Кучабський).
  - 1.3. Національно-державницький (С.Дністрянський, С.Рудницький, В.Старосольський).
2. Українська політична думка часів революції 1917-1920 рр. М.Грушевський, В.Винниченко.
3. Універсали Центральної Ради, Конституція УНР, законодавчі акти ЗУНР.

Література

1. Винниченко В. Відродження нації. – К., 1990.
2. Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. – К., 1991.
3. Гелей С. Василь Кучабський: від національної ідеї до державності. Українська консервативна політологічна думка першої половини ХІХ ст. – Львів, 1998.
4. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К., 1991.
5. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ ст. Нариси політичної історії. – К., 1993.
6. Конституційні акти України 1917-1920. – К., 1992.
7. Кухта Б.І. З історії української політичної думки. – К: Генеза, 1994.

8. Кучабський В. Україна і Польща. – Львів, 1993.
9. Липинський В. Листи до братів-хліборобів // Хроніка 2000. – 1993. – №3-4.
10. Основи політичної науки: Курс лекцій. Ч.1: З історії політичної думки: від стародавності до наших днів / За ред. Б.Кухти. – Львів, 1996.
11. Павленко Ю., Храмов Д. Українська державність у 1917-1919 роках. – К., 1995.
12. Панченко В. Повернення Винниченка // Віче. – 1993. – №2.
13. Петлюра С. Вибрані твори і документи. – К., 1994.
14. Політологія. Кінець XIX – початок XX: Хрестоматія / За ред. О.Ш.Семківа. – Львів, 1996.
15. Потульніцький В.А. Теорія української політології: Курс лекцій – К., 1993.
16. Проблеми соборності України в XX столітті. – К., 1994.
17. Українська державність у XX столітті. – К., 1996.
18. Українська державність у XX столітті: Історико-політологічний аналіз. – К., 1996.
19. Українська суспільно-політична думка у XX ст.: документи і матеріали / Упорядники Т.Гунчак, Р.Солчаник. – К., 1994.

Слід відмітити, що на розвиток української політичної думки на переломі століть відбулися кризові процеси, що відбувалися в той час у суспільно-політичному, культурному житті Західної Європи та Росії. З огляду на це можна виділити декілька напрямів: демократично-народницький, консервативний, націонал-державницький, націоналістичний.

Представники демократично-народницького напрямку (М.Грушевський, Р.Лашенко, С.Шелухін) визнавали народ рушійною силою історичного процесу, відстоювали ідею федеративного устрою України, ідею державної автономії України в складі федеративної Росії чи інших федеративних союзів, надавали перевагу колективним фермам власності.

Теоретики українського консерватизму дотримувались різних поглядів стосовно майбутньої форми держави. В.Липинський обґрунтував концепцію трудової легітимної монархії, С.Томашівський – клерикальної монархії, а В.Кучабський – мілітарної монархії.

Представники національно-державницької ідеології обґрунтували принципи самовизначення нації в етнічних кордонах у формі національно-демократичної держави, допускали участь України у федеративних чи конфедеративних об'єднаннях як самостійної держави на підставі

міжнародних угод, заклали розуміння політичної нації як синтезу ідеї психокультурної спорідненості людей, держави і території. Визначними представниками цього напрямку були юристи і політологи С.Дністрянський, В.Старосольський, О.Бочковський і С.Рудницький.

Перших два десятиріччя ХХ ст. стали одними за найдинамічніших в українській політичній історії. Спочатку революція 1905-1907 рр. призвела до величезного пожвавлення політичної діяльності, кардинально піднесла політичну свідомість. Революція в Росії започаткувала процеси відродження української державності, а Жовтнева революція прискорила соціальне і національне розмежування й поставила на порядок денний проблему альтернативного розвитку України. ІV Універсал (січень 1918 р.) відновив українську державність. Подальшими формами розвитку української державності стали Центральна Рада, Гетьманська держава, Директорія, що об'єдналася з ЗУНР (січень 1919 р.). Одночасно в Південно-Східній Україні зміцнювала свої позиції Українська Радянська Республіка, як федеративна частина Російської республіки. Спираючись на збройну допомогу Радянської Росії, частину пролетаріату та найбільшє селянство, застосовуючи вмiло тактику компромiсу i примусу, Радянська влада зумiла перемогти спочатку бiлогвардiйцiв, а потiм об'єднати сили Директорiї з їх союзниками.

Завдання до семінару

Проілюструйте на прикладах із сучасного політичного життя України доцільність критики В.Липинським демократизації як державно-політичного устрою і дайте з точки зору сучасного бачення політологічну оцінку його монархічно-консервативній концепції та висловленим ним політологічним ідеям.

Питання до самоконтролю

1. Які ідеологічні течії можна виділити в українській політичній думці першої половини ХХ ст.?
2. Визначити політичні концепції часів УНР.
3. В.Липинський розглядав такі основні методи організації державного будівництва в Україні:
  - 1) демократія з республікою;
  - 2) охлократія з диктатурою;
  - 3) класократія з правовою, обмеженою законом монархією.
4. Поясніть, чому він вважав більш придатною для України останню форму.
5. Чому М.Грушевського, який став на позицію незалежної українсь-

- кої держави, вважають представником демократично-народницького напрямку?
6. Що було спільного і відмінного між представниками демократично-народницького напрямку до початку національної революції і після її поразки?
  7. Яка відмінність між консерватизмом і народництвом?
  8. У яких питаннях розходилися представники консерватизму В.Липинський, С.Тимошівський і В.Кучабський?
  9. Як ви розумієте поняття “колектократія” у В.Винниченка?
  10. Яка відмінність між демократично-народницькою і націонал-державницькою ідеологіями?
  11. В.Винниченкові належать такі слова: “Нація без державності є покалічений мертвий колективний організм”. Прокоментуйте це висловлювання.

Семінар № 12-13. Теоретичні підходи до питань державотворення в західноукраїнському самостійницькому русі

1. Український націоналізм: різновиди течій, передумови виникнення.
2. Науково-практичні дослідження теоретиків націоналістичного напрямку (М.Міхновський, Д.Донцов, М.Сціборський, С.Онацький, Ю.Липа).

Література

1. Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух. – Дрогобич, 1994.
2. Геллер Э. Нации и национализм. – М., 1991.
3. Донцов Д. Історія розвитку української державної ідеї. – К., 1993.
4. Донцов Д. Націоналізм. – Лондон; Торонто, 1996.
5. Жмир В.Ф. На шляху до себе. Історія становлення української національної свідомості // Філософська і соціологічна думка. – 1991. – №2.
6. Зайцев О. Український націоналізм і фашизм (1920-30 рр.) // Українські варіанти. – 1998. – №1.
7. Заславський В. Націоналізм і перехід до демократії в посткомуністичних суспільствах // Сучасність. – 1993. – №3.
8. Кармазіна М. Світ ідей Миколи Міхновського // Нова політика. – 1998. – №6.
9. Касьянов Г. Теорії націй та націоналізму. – К., 1999.
10. Кухта Б. З історії української політичної думки. – К., 1994.
11. Липа Ю. Призначення України. – Львів, 1992.

12. Махун С. “Вольный улан” украинской идеи // “Зеркало недели”. – 2004. – №12 (487). – 27 марта.
13. Мірчук С. Українська Повстанська Армія. 1942-1952; Документи і матеріали. – Львів, 1991.
14. Міхновський М. Самостійна Україна. – Київ; Львів, 1991.
15. Нариси з історії українського національного руху / За ред. В.Г.Сарбея. – К., 1994.
16. Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст.: Хрестоматія / За ред. О.І.Семківа. – Львів, 1996.
17. Самостійна Україна: Збірник програм українських політичних партій початку XX століття. – Тернопіль, 1991.
18. Сміт Є. Національна ідентичність. – К., 1994.
19. Смолій В.А., Гурій О.І. Як і коли почала формуватися українська нація. – К., 1991.
20. Сніжко В. Микола Міхновський та його “Самостійна Україна”. – К., 1996.
21. Формування української нації: історія та інтерпретації. – Львів, 1995.
22. Ярчук О. Юрій Липа: одеський та варшавський періоди життя // Слово і час. – 2000. – №11.

У політичній думці к. XIX-XX ст. можна виділити націоналістичний напрям. Його започаткував Микола Міхновський ідеями про національну незалежність України, необхідність силових методів для досягнення визвольних цілей, етнічний принцип формування нації.

Д.Донцов сформулював засади ідеології інтегрального (чинного) націоналізму, для якого характерними були волюнтаризм, антидемократизм і елітарність кастового характеру. Д.Донцов розвинув далі концепцію національного проводу та його місця в революції, тактичних питань політики націоналізму.

М.Сціборський, спираючись на ідеологічні засади Д.Донцова, розробив доктрину нового націоналізму – націократії, сутність якої зводилася до необхідності забезпечення панування нації у власній державі з допомогою влади соціально-корисних верств України. До цієї справи причинилися й Є.Онацький та Ю.Липа. Дана доктрина знайшла своє конкретне втілення у програмних документах ОУН.

Завдання до семінару

1. Проаналізуйте сучасні науково-публіцистичні праці, присвячені Д.Донцову, і спробуйте визначити ставлення до його ідейно-політичної спадщини з боку різних наукових кіл і політичних угруповань.

2. Використовуючи таблиці 3, 4 (див.: Піча В., Хома Н. Політологія. Навчальний посібник. – Львів, 2002. – С. 71-72), здійсніть порівняльний аналіз інтегрального націоналізму В.Донцова, М.Міхновського, М.Сціборського, С.Бендери, Я.Стецька з державним націоналізмом С.Дністрянського, В.Старосольського, С.Рудницького.

Питання до самоконтролю

1. В чому суть національно-самостійницької концепції М.Міхновського?
2. Чим відрізняються націоналізм М.Міхновського від націоналізму Д.Донцова?
3. Чи можна ідеологію Д.Донцова вважати фашистською?
4. Як ви розумієте поняття “націократія” М.Сціборського?
5. В чому суть політичної концепції Ю.Липи?

Семінар № 14. Українська політична думка 20-40-х років ХХ ст.

1. Націонал-комуністична утопія (О.Шумський, М.Хвильовий, М.Скрипник, В.Винниченко).
2. Українська політична думка періоду формування тоталітаризму.

Література

1. Гараць О. Націонал-комунізм та українська революція? Романтика і реальність // Сучасність. – 1999. – №2.
2. Гунчак Т. Микола Хвильовий // Сучасність. – 1994. – №2.
3. Даниленко М., Касьянов Г., Кульчицький С. Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки. – К., 1991.
4. Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919-1929). – К.: Основи, 1996.
5. Курносів Ю.О. Насилля – головний інструмент більшовизму // Укр. іст. журн. – 1991. – №12.
6. Левандовський В. Націонал-більшовизм: 20-30-ті роки // Політологічні читання. – 1992. – №2.
7. Малик Я., Вол Б., Чуприна В. Історія української державності. – Львів: Світ, 1995.
8. Маслак С., Шахрай В. Розділи з книги “До хвили (Що діється на Україні та з Україною?)” // Політологічні читання. – 1993. – №3.
9. Медведев Р.О. Идеология сталинизма: история утверждения и сущность (1929-1956). – М., 1990.
10. Рассел Б. Практика и теория большевизма. – М., 1991.

11. Хвильовий М. Твори: В 2 т. – К., 1990. – Т. 1-2.
12. Хвильовий М. Україна чи Малоросія?: Pamфлети. – К.: Смолоскип, 1993.
13. Шаповал Ю.І. Людина і система: штрихи до портрету тоталітарної доби в Україні. – К., 1991.
14. Шаповал Ю.І. У ці трагічні роки. Сталінізм на Україні. – К., 1990.
15. Юренко О. Василь Шахрай: “Пливти проти течії” // Політологічні читання. – 1993. – №3.

Українська політична думка цього періоду продовжувала активно розвиватись. З 1917 до 1933 року найповніше її репрезентував український націонал-комунізм. Терміном “націонал-комунізм” позначаються різні політичні течії і напрями, що об’єдналися на той час довкола ідеї “комуністичної перебудови суспільства” і повного національного визволення України та створення суверенної української держави.

Слід відмітити, що поява націонал-комунізму зумовлювалася двома обставинами: нерозривним зв’язком попереднього національного руху з соціалізмом і порушенням державних і національно-культурницьких прав України з боку більшовицької Росії. Націонал-комуністи визнавали УРСР як українську національну державу, вірили в комунізм як прогресивний лад, у рамках якого можна реалізувати національно-державницький ідеал, нещадно критикували російський більшовизм як такий, що всіляко обмежує державні і культурні права українського народу.

Визначними представниками цього напрямку можна вважати М.Хвильового (який вбачав майбутнє України у відмежуванні від Росії, в орієнтації на європейську культуру, у подоланні малоросійства, українофільства і москвофільства), а також В.Винниченка, світогляд якого в еміграції еволюціонував у бік соціал-демократії.

З другої половини 20-х років політична більшовицька система, радянський режим авторитарної влади почав рухатись до тоталітаризму. У 30-ті роки в СРСР формується тоталітарне суспільство, суть якого полягала в олігархічному колективізмі. Характерними рисами його були всезагальність і тотальність, формувався він, використовуючи методи інтегративності, безальтернативності, добровільної примусовості. Саме таке суспільство й встановлювалось в Україні. Це призвело до зростання політизації суспільства, однобічності досліджень, уніфікації суспільно-політичних цілей та ідеалів.

Метод історичного матеріалізму став пануючою методологією всіх наукових досліджень в суспільно-політичних науках. Головними напрямками вивчення суспільно-політичної тематики стали аналіз окремих

аспектів діяльності пролетарської держави, класової боротьби, структури суспільства, формування безкласового суспільства. Залишалося актуальним вивчення національного питання, критики ідеалізму та українського націоналізму. Позитивним залишалося вивчення української суспільно-політичної думки. Джерелом української політичної думки стала й Конституція УРСР 1937 року.

Завдання до семінару

1. Підготуйте за вільним вибором реферативні повідомлення про основні течії українського націонал-комунізму і заповніть третю колонку наведеної нижче таблиці.

	Назва політичної течії	Лідери, що Репрезентували певні течії	Основні ідеї
1	Ліва течія в Українській Соціал-демократичній Робітничій партії (УСДРП)	Є.Неронович, Є.Касьяненко, В.Врублевський, Ю.Медведев, П.Буценко	
2	Українські комуністи-самостійники	С.Мазлах, В.Шахрай, Т.Лапчинський, М.Скрипник	
3	Боротьбисти	Г.Гринько, О.Любченко, В.Елланський, С.Блакитний	
4	Укапісти	М.Ткаченко, Л.Річицький, М.Авдієнко, Ю.Кулиниченко	
5	Самостійницька течія федералістів у КП(б)У	Г.Попов, І.Касьяненко, Я.Ландер	
6	“Шумськизм”	О.Шумський	
7	“Волобуївщина”	М.Волобуєв	
8	“Хвильовизм”	М.Хвильовий	

2. Український історик Тарас Гунчак, оцінюючи трагедію життя М.Хвильового, писав: “Переживаючи трагедії етноциду, штучного голодомору, зраду його ідеї відродженої України з її власним шляхом розвитку суспільного, політичного, економічного та культурного життя, письменник покінчив життя самогубством. Він убив мрійника, який вів за собою тисячі на безперспективні барикади необдуманого майбутнього. Пострілом у скроню Хвильовий визволив себе з комуністичного тупика, який він сам, в ідеологічному пориві, допомагав збудувати, забуваючи про вічні людські цінності, забуваючи також про поняття добра і зла. Заплативши своїм життям за свої зрадливі ідеали “Загірної комуни”, Хвильовий оборонив перед історією не тільки свою особисту, але і національну гідність”.

З цієї цитати спробуйте вивести основні політичні проблеми в суспільно-політичному розвитку українського суспільства 20-х – початку 30-х років і дайте відповідь на запитання: “Що засвідчувала і що символізувала собою трагічна доля Миколи Хвильового?”.

3. Назвіть і охарактеризуйте відомі вам з історії та літератури політичні течії в інших країнах, аналогічні українському націонал-комунізму.

4. Зробіть порівняльний політологічний аналіз основних ідей брошури С.Мазлаха і В.Шахрая “До хвилі” та думок суспільно-політичного характеру, висловлених у художніх і публіцистичних творах М.Хвильового.